

آرایش و پوشش زنان از عهد مغول تا پایان دوره قاجار

پژوهش و نگارش:
خدیجه کاظمی

انتشارات اندیشه زرین

۱۳۸۸

سرشناسه: کاظمی، خدیجه، ۱۳۵۰-
عنوان و نام پدیدآور: آرایش و پوشش زنان از عهد مغول تا پایان دوره‌ی قاجار/ خدیجه کاظمی.

مشخصات نشر: قزوین: اندیشه زرین، ۱۳۸۸.

مشخصات ظاهری: ۱۸۲ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۵۱۹-۹۳-۸

وضعیت فهرست نویسی: فیا

موضوع: پوشاک زنانه -- ایران -- تاریخ -- ۶۱۶ -- ۱۳۴۴ ق.

موضوع: آرایش -- ایران -- تاریخ -- ۶۱۶ -- ۱۳۴۴ ق.

موضوع: زنان -- ایران -- تاریخ

رده‌بندی کنگره: ۱۳۸۸ ۱۷۲۰ / ک ۲ ۴ GT

رده‌بندی دیویی: ۳۹۱/۲۰۹

شماره کتابشناسی ملی: ۱۹۵۶۳۵۹

تهران- صادقیه- بلوار فردوس- خیابان ولی عصر- خیابان ششم- شماره‌ی ۸- تلفن: ۴۴۰۸۲۵۶۹

قزوین- خیابان نادری شمالی- شماره‌ی ۵۴- تلفکس: ۳۳۲۸۳۷۰- همراه: ۰۹۱۲۵۸۲۸۰۳۸

آرایش و پوشش زنان از عهد مغول تا پایان دوره‌ی قاجار پژوهش و نگارش: خدیجه کاظمی

ویراستار: ا. امیردیوانی

صفحه‌آرا: اکرم شالی

نوبت چاپ: اول ۱۳۸۸

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

چاپ و لیتوگرافی: سعیدی

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۵۱۹-۹۳-۸

قیمت: ۲۵۰۰ تومان

فهرست

مقدمه.....	۱
------------	---

فصل اول - کلیات پژوهش

۱-۱. بیان مسئله	۵
۲-۱. ضرورت و اهمیت پژوهش	۱۰
۳-۱. هدف پژوهش	۱۵
۴-۱. سؤال پژوهش	۱۶
۵-۱. روش پژوهش	۱۶
۶-۱. جامعه‌ی آماری	۱۶

فصل دوم - زنان در عهد مغول

۱-۲. اوضاع ایران در زمان مغول	۱۹
۲-۲. چنگیزخان و مغولان	۲۵
۳-۲. زنان ایران قبل از عصر مغول	۲۹
۱-۳-۲. دوره‌ی غزنوی (۳۵۱-۵۸۲)	۳۰

۳۲	..... ۲-۳-۲. دوره‌ی سلجوقی (۴۲۹-۵۹۰)
۳۴	..... ۳-۳-۲. دوره‌ی خوارزمشاهی (۴۹۰-۶۲۸)
۳۹	..... ۴-۲. بانوان در دوره‌ی مغول
۴۲	..... ۵-۲. ازدواج در عصر مغول
۴۳	..... ۶-۲. جهیزیه در عصر مغول
۴۳	..... ۷-۲. طلاق در عصر مغول
۴۳	..... ۸-۲. مهریه

فصل سوم- زنان در دوران صفویه

۴۷	..... ۱-۳. صفویان
۴۷	..... ۱-۱-۳. زمینه و آغاز دوره‌ی صفویه
۴۸	..... ۲-۱-۳. ارزش تاریخی دوره‌ی صفوی
۵۰	..... ۳-۱-۳. دولت صفوی، بنیانگذار دولتی واحد با مذهبی یکسان
۵۱	..... ۲-۳. ساختار حکومتی دولت صفوی
۵۲	..... ۱-۲-۳. ساختار قضایی
۵۳	..... ۲-۲-۳. ساختار اجرایی
۵۵	..... ۳-۲-۳. ساختار نظامی و لشکری
۵۷	..... ۳-۳. پادشاهان صفوی
۵۸	..... ۴-۳. دانشوران روزگار صفوی
۵۸	..... ۵-۳. زن ایرانی در دوره‌ی صفویه

فصل چهارم- زن ایرانی در دوره‌ی قاجار

۶۵	..... ۱-۴. قاجاریه
۶۷	..... ۲-۴. شاهان قاجار
۶۷	..... ۱-۲-۴. تبار و اطلاعات شخصی آغا محمدخان

- ۶۷..... ۲-۲-۴. ریشه‌های قدرت‌یابی دودمان قاجار
- ۶۸..... ۳-۲-۴. آقامحمد در آغاز نوجوانی
- ۶۹..... ۴-۲-۴. کریم‌خان و دودمان قاجار
- ۶۹..... ۵-۲-۴. پسران محمد حسن‌خان اسیر می‌شوند
- ۷۰..... ۳-۴. بنیان نهادن حکومت قاجاریه
- ۷۱..... ۴-۴. فاجعه‌ی تاریخی کرمان
- ۷۲..... ۵-۴. انتقال مرکز حکومت به تهران
- ۷۳..... ۶-۴. رویکرد به خراسان و ماوراءنهر و براندازی افشاریان
- ۷۴..... ۷-۴. بازگشت به قراباغ و بدرود زندگی
- ۷۴..... ۸-۴. درباره‌ی آقا محمدخان
- ۷۶..... ۹-۴. فتحعلی شاه
- ۷۶..... ۱۰-۴. محمدشاه
- ۷۷..... ۱۱-۴. ناصرالدین شاه
- ۷۷..... ۱۲-۴. مظفرالدین شاه
- ۷۸..... ۱۳-۴. محمدعلی شاه
- ۷۸..... ۱۴-۴. احمدشاه
- ۷۸..... ۱۵-۴. نقش زنان در جنبش مشروطیت
- ۸۱..... ۱-۱۵-۴. زنان در عصر قاجار
- ۸۱..... ۱-۱-۱۵-۴. وضع پوشش زنان
- ۸۳..... ۲-۱-۱۵-۴. ازدواج زنان
- ۸۵..... ۳-۱-۱۵-۴. تربیت کودکان و دختران
- ۸۷..... ۱۶-۴. بررسی علل عقب ماندگی‌های زنان و نتایج آن
- ۸۸..... ۱۷-۴. ظهور دیانت‌بابی و بهایی و زنان
- ۸۹..... ۱۸-۴. طاهره (قره‌العین)
- ۹۲..... ۱۹-۴. آموزه‌های دیانت‌بهای و بیداری زنان

- ۱۹-۴. حرمت صیغه و ازدواج موقت..... ۹۳
- ۱۹-۴. لزوم تشکیل مدارس و تعلیم تربیت عمومی و اجباری..... ۹۴
- ۲-۴. مؤخره..... ۹۶

فصل پنجم- پوشش و آرایش از عهد مغول تا پایان دوره قاجاریه

- ۱-۵. به روایت سفرنامه نویسان فرنگی..... ۹۹
- ۲-۵. زنان قاجار در اسارت مناسبات اندرونی و بیرونی..... ۱۱۳
- ۱-۲-۵. دوره اول، از ابتدای دوران قاجار تا مسافرت «ناصرالدین شاه» به فرنگ..... ۱۱۴
- ۲-۲-۵. دوره دوم، از مسافرت «ناصرالدین شاه» تا پایان عصر ناصری..... ۱۱۴
- ۳-۲-۵. دوره سوم، از ابتدای دوره مظفری تا پایان دوره قاجار..... ۱۱۵
- ۳-۵. ازدواج و گونه‌های مختلف آن در دوران قاجار..... ۱۱۷
- ۴-۵. پوشاک روستائیان..... ۱۲۷
- ۵-۵. پوشاک بیرونی زنان..... ۱۲۸
- ۶-۵. پوشاک اندرونی زنان..... ۱۳۱
- ۷-۵. پوشاک زنان اقلیت‌های مذهبی..... ۱۳۳
- ۸-۵. پوشش زنان ایرانی به روایت سفرنامه‌نویسان فرنگی..... ۱۳۴
- منابع..... ۱۵۳

مقدمه

ساختار طبیعی فلات ایران در طول اعصار تاریخی این مرز و بوم و مرکزیتی که به دلیل داشتن پل ارتباطی بین شرق و غرب عالم داشت؛ باعث شد که این سرزمین سالیان سال در معرض یورش‌ها و تهاجمات اقوام و ملل گوناگون قرار گیرد. بدیهی است که این هجوم‌ها توسط اقوامی که دارای فرهنگ و اعتقادات ویژه‌ی خود بودند، صورت می‌گرفت و شدیدترین فشارها را بر فرهنگ بومی و سنتی جامعه بوجود می‌آورد. بدین گونه قوم ایرانی که از اعصار باستان اعتقاد به پوشیدگی و مستوری زن داشت و حتی خدایان و الهه‌های خود را در اوج پاکی و قداست می‌پرستید و با قبول دین اسلام و تأکید و تأیید این دین بیش از پیش بر پوشیدگی زنان دقت می‌کرد، تحت فشارهای گوناگون قرار گرفت: «هجوم مغول آشکارا نمونه‌ای از این فشارها مبنی بر حضور زن بدون پوشش در مجامع عمومی بود که پس از قدرت گرفتن حکومت‌های شیعی مذهبی چون سربداران و صفویان منتفی شد و زن ایرانی با پوشش همچنان به حضور خود در اجتماع می‌پرداخت.»

دوران قاجاریه به عنوان نخستین دوران رویارویی نزدیک با غرب حائز اهمیت بود. ایرانیان نخستین تجربیات تلخ شکست از غرب را در جنگ‌های ایران و روسیه آزمودند و ناچاراً به تفوق نظام جنگی و علمی آنان آگاه شدند. بروز جنگ‌های ایران و روس، روابط ایران را که سالیان سال به دلیل جنگ‌های داخلی از اوضاع جهانی بی‌خبر بود، گسترش داد و رفت و آمد خارجی‌ان فزونی گرفت. از سویی دیگر اعزام محصلین ایرانی به خارج از کشور به منظور کسب علوم و فنون جدید، ایرانیان را با سبک زندگی غربی آشنا کرد. همین رفت و آمدها به دربار و ارتباط خارجی‌ان با ایرانیان در نوع پوشش مردان تأثیر گذاشت و کم‌کم استفاده از پیراهن و کفش چرمی معمول گشت. تغییر لباس زنان اندرونی نیز پس از سفرهای ناصرالدین شاه به اروپا آغاز شد و به تدریج از حرمرای شاهی به خانه‌های اعیان و سایر اقشار جامعه سرایت نمود. اما پوشش زنان در بیرون از خانه تا دوره‌ی مشروطیت و مدتی پس از آن به همان شکل سنتی (چادر، چاقچور و روبنده) بود. تحولات سیاسی ایران پس از انقلاب مشروطه در جامعه‌ی زنان بی‌تأثیر نبود، به ویژه آن‌که احزاب سیاسی و گروه‌های متعدد مسئله‌ی تعلیم و تربیت زنان و اصلاح وضعیت آنان را در رأس برنامه‌ی خود قرار داده بودند. آن‌ها یکی از عوامل اصلی متمدن بودن را حضور زنان در عرصه‌ی اجتماع می‌دانستند و مانع اصلی این حضور را در سبک و شیوه زیستی و سنتی جامعه و نوع پوشاک جست‌وجو می‌کردند. بنابراین، به دنبال مجموعه‌ای از انتقادات نسبت به حضور زنان در اندرونی، خواستار حضور آنان در جامعه بودند. بدین منظور یک جریان پنهان اما مستمر با بیان آزادی زن از اسارت بین تجددخواهان بروز کرد. اینان خواستار حضور زن در عرصه‌ی اجتماعی بودند و از وضع حجاب سخن به میان می‌آوردند. نگارنده در این پژوهش بر آن است تا پوشش و آرایش زنان را از عهد مغول تا پایان دوره‌ی قاجار را مورد بررسی قرار دهد.